

נאמר של נייר

מוצאים. חולם סעיד חלומות מילדותו: ומני אז טרף אני לאותו חלום — שאזכר בהיסטוריה של העולם אגב הזכרת האסטרטגים הערבים הקדומים. וחלום זה ליווני עד אשר הפילו את אבי מתבוסס בדמו וקמה מדינת ישראל. ואותו מזרה — להבעים היה חוזר ומדגיש כי הערבים היו ראשונים להשתמש באפס לשם אותה מטרה שאנו משתמשים בו כיום. והם חילקו את האחד באפס והדוכיזו לנו כי חלל זה הוא אינסופי...

ביצד היה סעיד למנהיג כברית פועלי ארץ ישראל

סעיד נכנס בשעה 7 בבוקר לתחנת המיטרה בעכו, שם מגיש לו חייל צעיר כוס תה, ומספר באנגלית: הנני מתנדב שהגיע כדי להילחם בפאודלים. אמר, וזוהו אהב ערבים. ובטרם יעזוב את תחנת המיטרה שב ולחץ את ידו בחום והבטיח לי שכאשר תסתיים המלחמה יקימו קיבוצים עבור הצעירים המשוחררים כמנתי. ששפה אנטישית שגורה בסדרם... מאוחר יותר לוקח חייל אחר את סעיד לעבר חיפה, וכאשר נכנסים השניים בשערי חיפה, אומר החייל: ברוך בראך למדינת ישראל! ותגובת סעיד היא ואני לתומי השבתי ששינו את שמה של עירי האדומה. על כן תיקרא מעתה, מדינת ישראל... ואותו חייל מסר את סעיד, לידי הוועד הערבי הזמני.

כבית הוועד, מגלה סעיד את ראשית התרמית החדשה שלו: ואני רציתי להוכיח להם את ערבותי עלימנת לזכות באמתם. על כן הצטערתי על כי שינו את שמה של חיפה למדינת ישראל. הביט האיש בחבריו ואמר: גם אהבל, בנוסף לכל הצרות... על פגישתו של סעיד עם האדון ברוקר, הוא כותב:

בבוקר יום המחרת ירדתי לרחוב המלכים, לימים רחוב העצמאות, שם קיבל האדון ברוקר את פני על מפתן מישרודו, לבוש במדי צבא. הוא נתן בידי שטר של עשר לירות שלמות ואמר: אבדך שירת אותנו, קח את זה ואבל משהו: ואני, עד שלא מצא אחד מחברי הוועד בית נטוש בשבילי, מבתיים של ערביי חיפה.

סופר אמיל חביבי

לכל אחד תיבת-ברזל בטנטורה שלו

במלחמת העצמאות, מגיעים הוא והמושל לעכו, אותה מתאר סעיד: ועכו, אשר עמדה בסני הצלבנים זמן רב יותר משאר הערים. והשיבה ריקם את פני נפוליאון, והטאטארים לא באו בשעריה. עכו זו שמרה על כבודה גם לאחר שהפליגה כימים וכאה בשנים. וחומתה הפכה למחששה, ומגדלור אשר במלה דמה לפנסו של גיזחא...

בשבילי עייר, ועל גבו עשיתי את דרכי לכפרייסיף. ובתוך שאני על גב העייר הגנתי את יום הולדתי העשרים וארבעה. והימים ימי הקיץ של 1948. סעיד מגיע לעידו, על העייר, כשהוא צועק מול בניין המושלה צבאי. ברוקר: ברוקר! ואז: חייל שמן פרץ לעברי והחזיר לי צעקה: אני המושל הצבאי ואתה רד מחמרד! אמרתי:

הדרך לעיני אלות

בימים אלה ראהיור הרומן הארצישראלי החשוב ביותר, תחת הכותרת האופטימיסט: הכרוניקה המופלאה של היעלמות סעיד אבו אל-נחס אל-מותשאאל מאת אמיל חביבי, בתרגום של אנטון שמאס.

רומן פיקרסקי זה עשוי להחשב, ובצדק, למקבילה הפלסטינית להדרך לעין חרוד של עמוס קלמן. מה עוד, שנקודת-המיפנה בסיפרו של חביבי, היא בעידן-אלות, עידן-חרוד בשמה הערבי.

האופטימיסט הוא פיקרסקה, המזכירה סיפרי-הרפתקות מימי הביניים. שמו של הגיבור מספר: סעיד אבו אל-נחס אל-מותשאאל. הוא רבי-משמעותי: סעיד = שם פרטי שמשמעותו אדם שמה, נחס = כערבית וגם בעגה ישראלית, מאורע מבשר רעות או פורענות. ושם המישפחה, מותשאאל — מורכב משתי מילים ערביות מוגדרות, מותשאאל (אופטימיסט) ומותשאאלים (פסימיסט).

סיפורו של האופטימיסט ניהן בכל קשת השימושים הספרותיים, דרך הרפתקות מופלאות, סיטואציות מגוחכות, לשון רבידוברית ושיקוף החוויה הישראלית עד תומה, כפי שזו נראית כמראה עקומה.

גיבור הרומן, סעיד, נשלט בידי שני אנשים: האיש הגדול מהשיב ויעקב, מנהלו במחלקה הערבית של ההסתדרות. מאחר שאהובתו גורשה אל מעבר לגבול, אחרי 1948, משתמשים אלה בתקינותו שלושה, עלימנת לנצלו עד תום.

בספר נוצקו כל אותם יסודות, המאפיינים את חוכמת הגלות של שלום עליכם, כמתכונת של העם השותף לארץ זו. סיפרו של אמיל חביבי, שישב 19 שנה בכנסת, הוא ממיטב הכתיבה הישראלית. למרות הפלסטיניות שבו, וראה כותב שורות אלה בחביבי סופר ישראלי, לא פחות מאשר עמוס קלמן, יצחק בן-נר, ולהאופ-סימיסט מוקרש מדרור זה כולו.

סעיד מכרז שחייו בישראל היו בזכותו של חמור

סעיד, גיבור האופטימיסט, מתחיל את ראשית סיפור עלילותיו ב־1948, כאשר נמלט ביחד עם אביו מיהושע אלום, והוא מספר על לידתו השניה:

ההתחלה היתה ביום שגולדתי בשניה בזכותו של חמור. הימים היו ימי המאורעות. ארבו לנו וסתחו עלינו באש. אבי נהרג, והי זכרו ברוך. אשר לי, חמור מותר חצץ ביני לבינם. הפילודו מתבוסס בדמו. התפגרת תחת. כיוון שכן, זוקף אני את חיי בישראל שלאחר מכן לזכותה של בהמה אומללה זו...

כתיאור תמונת-המצב המישפחתית ממשיך סעיד-חביבי ומספר: לאחר הביישגרא הראשון, בשנת 1948, נתפרדה הבילת מישפחתנו וזגלה סוזרו בכל ארצות ערב שטרם נכבשות (... ויש מי מקרובי שהתמחה בהדלקת סיגריאות למלך אחר, ואחר שהוא קלונל בסוריה, ושלישי — גנרל בעירק, ורביעי — השתבץ בחברה הברחה של לבנון, עד שימת שבבין במשישת הרגל של בנק אינטרא. ולא עוד, אלא שהערבי הראשון אשר מונה עליידי ממשלת ישראל ליידי האיגוד לשיווק החבוציה בגליל העליון, הוא מבני מישפחתנו. אף כי אמו, עלישי השמועה, היא צירקסית גרשושה...

ומרוח הסאטירה, מביא סעיד, את כשורת אביו קודם למותו: ...וזכרתי במילותי האחרונות של אבי אלי, טרם נסח את נשמתו על אם הדרך. הוא אמר: לך לאדון ברוקר ואמר לי: אבי לפני שנפל מסר לך הרישת שלום ואמר תראג לי! והוא דאג לי...

האב, שפעל קודם ל־1948 כמלשן בשירות היהודים, היפנה את הכן לקצידי-המיטרה לשעבר ברוקר, והבן, סעיד, מחליט להסתגל לישראל, והוא עושה זאת דרך תרשיחא: שברו

* אמיל חביבי — האופטימיסט: הכרוניקה המופלאה של היעלמות סעיד אבו אל-נחס אל-מותשאאל; עברית: אנטון שמאס; הוצאת מיפרש; 233 עמודים (כריכה רכה).

האופטימיסט

נהגתי לאכול במיטעדתו של קיזוק. משבאו החיילים ונירשוני מבית קיבלתי מישרה של מנהיג כברית פועלי ארץ...

שיעור ראשון בשפה העברית

כך החל סעיד משמש כמנהיג כברית פועלי ארץ, ויום אחד יצא לברוק את בית אביו מיעת אפו של אחי אשר נגזר עליידי המנוף לגזרים כמבואות חיפה המערביים.

כרכו הוא מתייעץ ברודה זקנה, ומחליט לראות את היודים החדשים, עד שהוא נמלט מהמקום עם חשיכה כל עוד נפשו בו:

פועלים יהודים עברו שם מסעם לפעם. ידעתי זאת מבגדי העבודה שליגוסם. כולם היו בגיל העמידה, כי הצעירים הצעירות היו בשבא. שיען לא היה לי, ומאוד רציתי לדעת מה השעה, שמה מתקרב מועד בראו של האוטובוס לשכונה נידחת זו. באיזה שפה אשאל את האנשים הללו על אודות השעה?

אם אשאל בערבית יגלו את סודי, ואם באנגלית — אעזר את חשדם. על כן התחלתי מעלה בברוני את כל המילים היודיעות לי בעברית, עד אשר נרמה היה לי כי השאלה אמורה להיות. מה השעה? אותה שאלה ששאלתי סעם קלונט. ארמוך והיא

* מדינה, בערבית, מירושה עיר.

המושל מחליט להביא את סעיד ללינת לילה במיסגד אליג'זאר, שם פוגש סעיד כמנהל בית-סיפרו, מימי ילדותו. כאשר המורה ושאר הפליטים המהירים לו, שהוא יגורש כלילה ללבנון, אומר סעיד: יידי היה לאבי (... והוא נמנה על מכבודיהם, האדון ברוקר שמו. והלאה מספרים שאר הפליטים את שמות כל הכפרים החרבים וההרוסים שמהם באו, רשימה אותה מסיים בצנינות סעיד, וטוען: ואלג'זאר יצפה כבודו לאחר שנים כה רבות שאזכר בכל הכפרים החרבים, אשר אליהם השתייכו הקולות ברחבת מסגד אליג'זאר. הוסף לכך את העובדה שאנו, לדריחיהם, ידענו יותר על כפרי סק'מלנד משידענו על כפרי הגליל...

מורהו של סעיד, אומר לו במהלך הלילה, על היהודים אליבא דאמת, בני, אין הם גרועים יותר מהאחרים בהיסטוריה... ומעמיד אותו בדבר השוני בין היהודים לכובשים אחרים, שעברו בארץ: אין אלה ממלובים, ואין הם צלבנים, כי אם אנשים השבים למולדתם לאחר היעדרות של אלפים שנה...

וכאן סעיד מעיר בשנינותו: מה חזק הוא זכרנם. ואז הוא שנסה ושואל: והאם ייכנסו למיסגד אליג'זאר כפי שכנסו הצלבנים למיסגד עומרד והמורה עונה: הם החליה. בני, הם ידסקו בולת ונאחזו נצא אליהם. אין הם מחללים את קדושת בתירתפליה; יש לרשותם שטחים נרחבים לשם כך מחיצה להם... כלילה, אחרי שהפליטים, למעט סעיד והמורה

אני פלוני בן אלמוני ולא ארד אלא ליד מיטתנו של החוראגה ברוקר...

סעיד נוטל לראשונה חלק במלחמת העצמאות

אחרי שהמושלה צבאי המקומי מטלפן לאן שמטלפן, ומגלה את הקשר שבין מישפחות אל-נחס וברוקר, הוא פונה אל סעיד: אני אבריציחק, אמר, בוא אחרי. הלכתי אחריו לכיוון הגיס שעמד ליד השער, והמורי כה וכה סביבו טופס, בוא ניסע, אמר...

והקצין עם סעיד נוסעים: עד שלא עברו כמה דקות הוא עצר לפתע את הגיס ונמלט ממשבו וחקצין עם סעיד נוסעים: עד שלא עברו כמה דקות הוא עצר לפתע את הגיס ונמלט ממשבו בכך ואקרתו שלוף בידו. הוא פילס לו דרך בכפרו בינות לקני השושמוש. והנה אשה כסריה ישובה בישיבה מזרחית על הארמה, ובנה נתון בחיקה, ועניו יצאות מזרחיה... והקצין שואל לכפרה (אלי ברודה) והאשה דוממת: הוא כיוון את אקדתו לרקת הילד וצרח: אם לא תעני אני מרוקן את האקדה. ולאחר שהאשה מודה שבכונתה לשוב לכפרה, וועם הקצין: האם לא איימתי שכל החור שמה אחת דתו למות! אינכם מבינים סדר מהוז בראק אתם חושבים! קימי מזר ורוצי מול העיניים שלי בחורה למקום כלשהו מיורחח... והאשה ועוללה נמלטו מיורחח כל עוד נפשם. לאחר השתתפות קצרה זו של סעיד